

Спеціалізований вченій раді Д 41.086.04
Національного університету
«Одеська юридична академія»
65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Кузьми Вікторії Юріївни
на тему «Міжнародно-правові аспекти співробітництва Ради Європи з
Європейським Союзом»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право

На підставі детального ознайомлення з дисертацією, авторефератом та фаховими публікаціями Кузьми В.Ю. можна сформулювати такі висновки щодо актуальності, структури, наукової новизни, практичного значення, а також загальної оцінки дисертаційної роботи.

Актуальність теми дослідження

Кузьми В.Ю. зумовлена, передусім, зростанням ролі міжнародних міжурядових організацій (далі – ММО) та інтеграційних об'єднань у вирішенні нагальних проблем міжнародних відносин. Показовим прикладом активізації співробітництва на регіональному рівні є взаємодія Ради Європи (далі – РЄ) з Європейським Союзом (далі – ЄС) у різних сферах і міжнародно-правових формах.

Україна визначила стратегічною метою, одним з пріоритетних напрямів зовнішньої політики набуття членства в ЄС, відтак механізми співробітництва між РЄ та ЄС становлять для держави значний інтерес. Набуття чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р., що визначає новий формат відносин з ЄС на принципах поглиблення політичної асоціації та посилення економічної інтеграції, поєднує усі сфери і напрями співробітництва сторін, а також становить стратегічний орієнтир системних реформ в Україні, знаменує новий етап правової взаємодії у процесі адаптації законодавства України до права ЄС.

Аналіз становлення договірних та інституційних засад співробітництва РЄ з ЄС сприятиме розумінню сучасних підходів до забезпечення і захисту прав людини, які

мають практичне значення для підвищення ефективності та конвергенції систем захисту прав людини, що функціонують у рамках РЄ та ЄС. Актуальність обраної теми підкреслюється відсутністю комплексних розробок відповідної проблематики, що є малодослідженою у вітчизняній науці міжнародного та європейського права.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Зміст дисертації є належно обґрунтованим та достовірним за своїми науковими положеннями, висновками і рекомендаціями, що базуються на узагальненні й глибокому системному аналізі становлення організаційно-правового механізму співробітництва РЄ з ЄС; власних науково-аналітичних розробках автора з використанням достатнього масиву теоретичної та фактичної інформації. Дослідження стосується актуальних у теоретичному та практичному аспектах проблем і тенденцій співробітництва РЄ з ЄС, містить науково обґрунтовані результати щодо міжнародно-правових форм співробітництва між РЄ та ЄС.

Дисертаційна робота складається зі вступу, переліку умовних позначень, двох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (налічує 331 найменування). Основні результати дослідження логічно розкрито у розділах дисертації, що дало змогу послідовно висвітлити визначену проблему. Автором опрацьовано міжнародно-правові акти, судову практику, доктринальні погляди, що дало змогу визначити найбільш актуальні та недостатньо висвітлені питання з обраної теми, чітко сформулювати мету, завдання, предмет та об'єкт дисертаційного дослідження. Робота логічно структурована, що дало автору можливість обґрунтовано, повно і послідовно розкрити тему дослідження та досягти поставленої мети.

Дисертація відповідає формально визначеним вимогам, її структура є збалансованою за обсягом і змістом. У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами, метою, завданнями, визначається об'єкт і предмет дослідження, його методологічна основа, наукова новизна, теоретичне і практичне значення отриманих результатів.

Перший розділ «Загальна характеристика співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом» присвячений аналізу генези, основних етапів становлення

та історії розвитку концептуальних засад співробітництва між РЄ та ЄС (с. 23-53 дис.), висвітлюється роль РЄ у процесі розширення ЄС крізь призму правової взаємодії та формування європейського правового простору (с. 53-69 дис.), досліджуються особливості співробітництва РЄ з ЄС, вплив їх взаємодії на розвиток права міжнародних організацій та сучасного міжнародного права загалом (с. 69-70 дис.).

На окрему увагу заслуговує зроблений в дисертаційному дослідженні акцент на періодизації етапів становлення та розвитку співробітництва між РЄ та ЄС, їх особливості: 1) період «становлення співробітництва» (1951-1987 рр.); 2) період розвитку «співробітництва і становлення партнерства» (1988-2001 рр.); 3) період «зародження інституційного партнерства» (2002-2006 рр.); 4) період «стратегічного партнерства» (2007 р. – дотепер). Дисертантка розкрила зміст містких і багатоаспектних понять «співробітництво», «партнерство» та ін. У роботі зазначено, що ідея розмежування компетенції між РЄ та ЄС, яка піднімалась на початкових етапах співробітництва, не набула підтвердження у практиці відносин між ними, переросла у формат взаємодії і взаємодоповнення (с. 52-53 дис.; с. 7 автореф.). Безсумнівним позитивом дисертаційної роботи є акцент на сучасних тенденціях розвитку права міжнародних організацій, тісно пов'язаних зі становленням інституту членства однієї ММО в іншій (с. 75 дис.), наголос на необхідності уникнення дублювання повноважень (с. 76 дис.).

У другому розділі дисертації «Організаційно-правовий механізм співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом», автором проаналізовано доктринальні підходи до розуміння поняття «форма співробітництва», запропоновано його авторське визначення. Розглянуто договірну форму співробітництва між ММО як найпоширенішу в сучасному міжнародному праві, висвітлено основні напрями та інші форми співробітництва між ММО на прикладі співпраці між РЄ та ЄС, надано характеристику їх особливостей. Досліджено основні сфери поточного розвитку співробітництва та виокремлено пріоритетні з них (с. 93-127 дис.).

Автор узагальнює доктринальні погляди і договірну практику, підкреслюючи їх важливість. У роботі наголошено, що в ході співробітництва між РЄ та ЄС їхні правові системи існують в межах європейського правового простору на принципах взаємопроникнення та взаємодоповнення, з урахуванням цілей РЄ та розширенням компетенції ЄС з метою уникнення подвійних стандартів у питаннях захисту прав людини (с. 151).

Про комплексний підхід свідчить наявність аналізу практики договірних відносин між РЄ та ЄС, на основі якого дисертантка зробила висновок, що 17 з 54 міжнародних договорів РЄ, які відкриті для ЄС, стали складовою *acquis* ЄС, сприяючи поглибленню співробітництва та формуванню європейського правового простору (с. 151 дис.). Заслуговує на увагу твердження автора, що РЄ сприяє участі ЄС у своїх конвенціях шляхом застосування положення про «від'єднання» (*disconnection clause*) (с. 140 дис.; с. 15 автореф.).

У дисертаційній роботі особливу увагу приділено Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ 1950 р.), що є головним регіональним документом у сфері прав людини, який ЄС активно використовує у своїй діяльності. Автор наголосила, що «необхідну правову базу для подолання наслідків фрагментації повинно надати приєднання ЄС до ЄКПЛ, в результаті якого буде запроваджено більш тісні інституційні зв'язки» між РЄ та ЄС (с. 169 дис.; с. 10 автореф.).

Дисертантка дослідила механізми проведення спільних програм, у рамках яких створено відповідний інституційний механізм між РЄ та ЄС та зауважила, що Україна, заявивши про свій євроінтеграційний вектор розвитку, постала в центрі уваги як РЄ, так і ЄС, а спільні програми стали одним з важливих засобів налагодження та зміцнення співробітництва РЄ та ЄС з Україною (с. 188-189 дис.).

Концепція роботи вмотивована. Дисертантка добре обізнана з матеріалом, відчувається ґрунтовне опрацювання великої кількості міжнародно-правових актів, які склали нормативну та емпіричну базу дослідження. Дисертація відзначається послідовністю, взаємозумовленістю концепції і результатів. Наукова обґрунтованість сформульованих висновків досягається використанням сукупності

загальних та спеціальних методів наукового пізнання, які становлять методологічну основу дослідження.

Таким чином, детальне ознайомлення зі змістом дисертації В.Ю. Кузьми дає підстави стверджувати, що дисертаційна робота містить належні ознаки обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій. Структура роботи логічна, її складові – вступ, розділи основної частини, висновки – відповідають діючим нормативним вимогам і є послідовно взаємопов'язаними, що дозволило досягти поставленої мети.

Достовірність результатів дослідження, новизна основних наукових положень

Наукові положення і результати дослідження, викладені у дисертації, є достовірними та обґрунтованими, що підтверджується використанням міжнародно-правових актів, аналізом доктринальних поглядів і судової практики, які мають безпосередній стосунок до теми. Теоретичні положення та практичні рекомендації базуються на узагальненні фундаментальних досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, значному обсязі використаної інформації, досконалості методів її обробки. Коректність посилань на літературні джерела дозволяє виокремити наукові здобутки автора від наукових напрацювань інших вчених.

Постановка мети, сформульовані завдання дисертації, хід їх вирішення засвідчують наукову новизну роботи і визначають її як одне із перших у вітчизняній науці спеціальних комплексних досліджень міжнародно-правових аспектів співробітництва між РЄ та ЄС. Сформульована мета і поставлені завдання повністю реалізовані в процесі дослідження, результати якого відображені у роботі, викладені в теоретично узагальненому вигляді у положеннях наукової новизни (с. 18-20 дис.; с. 4-5 автореф.), а також у висновках дисертації, що виносяться на захист (с. 191-197 дис.; с. 11-16 автореф.). Викладеним у дослідженні науковим положенням, висновкам і рекомендаціям притаманні елементи наукової новизни. Вони є достовірними і науково обґрунтованими.

Вищезазначене забезпечило всебічний, системний та комплексний аналіз організаційно-правового механізму співробітництва між РЄ та ЄС, дозволило

визначити основні міжнародно-правові форми співробітництва між РЄ та ЄС, їх еволюцію. Загалом дисертантка успішно справилася із поставленими завданнями.

*Повнота викладу основних положень, поданих у дисертації та в
опублікованих працях*

Ознайомлення зі змістом дисертації та опублікованими працями здобувача підтверджує, що наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у роботі, відображені у публікаціях автора. За результатами дослідження опубліковано 18 наукових праць. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено у шести наукових статтях, опублікованих у фахових періодичних виданнях України з юридичних наук та двох – в іноземних наукових періодичних виданнях. Результати дисертаційного дослідження доповідалися і одержали позитивну оцінку на десяти міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях (тези доповідей опубліковано), чітко відображають найбільш важливі висновки дослідження, які є достатньою мірою логічними та обґрунтованими.

В авторефераті знайшли ідентичне відображення основні положення дисертаційної роботи, отримані наукові результати, сформульовані висновки. Автореферат повною мірою розкриває ступінь новизни розробок і рекомендацій щодо можливостей практичного застосування одержаних результатів наукового дослідження.

Повнота викладу основних результатів дослідження відповідає встановленим вимогам. Кількість та обсяг публікацій, які розкривають основний зміст роботи, засвідчує достатній рівень апробації отриманих результатів. Зміст автореферату належно висвітлює основні положення дисертаційної роботи, а також отримані автором наукові результати.

Дискусійні положення та недоліки дисертації

Оцінюючи роботу в цілому позитивно, відзначаючи її практичну значимість та наявність наукової новизни, варто виокремити такі спірні та дискусійні положення:

1. Спірним є визначення правозастосовної практики РЄ та ЄС як «спільної» (с. 74 дис.; с. 8 автореф.). Водночас на с. 13 автореферату дисертації йдеться про

паралельне виконання ними правозастосовної функції. Виникає питання щодо обґрунтованості та узгодженості зазначених тверджень.

2. Формулювання, що внаслідок приєднання ЄС до ЄКПЛ 1950 р. «відбулося б становлення *єдиних стандартів* у сфері захисту прав людини в європейському правовому просторі» (с. 165, 170 дис.; с. 10 автореф.) є дискусійним, оскільки нині матеріальні норми ЄКПЛ 1950 р. є складовою права ЄС, це визнає автор на с. 74 дис. Крім того, значна частина положень редакції Хартії ЄС про основоположні права 2007 р. (далі – Х. ЄС 2007 р.) кореспондують гарантованим ЄКПЛ 1950 р., при цьому використовувалися формулювання, які не допускають їх різночитання. Вимогу ідентичності розуміння зафіксовано у «горизонтальних» статтях Х. ЄС 2007 р., зокрема ст. 52 (ч. 3). Якщо Х. ЄС 2007 р. та ЄКПЛ 1950 р. містять таке саме за змістом право, до прикладу, право на свободу та особисту недоторканність (ст. 6 Х. кореспондує ст. 5 ЄКПЛ 1950 р.), то зміст і обсяг цих прав співпадають з тими, що їм надає ЄКПЛ 1950 р., відповідно до тлумачення ЄСПЛ, щоб уникнути ризику формування подвійних стандартів у рамках європейського правового простору.

3. Про доктрину «домислюваної компетенції» йдеться на с. 45 дис., однак в українській науці міжнародного права усталився більш вдалий термін «*дорозуміла компетенція*» (англ. implied powers), оскільки мислити ще не означає розуміти, що у даному контексті є визначальним.

4. Окремі положення дисертації потребують уточнення та оновлення:

а) серед *інститутів права міжнародних організацій* дисертанткою названо «*визнання, правонаступництво і відповідальність*» (с. 43 дис.), що зумовлює необхідність додаткових уточнень, оскільки міжнародно-правове визнання та правонаступництво належать до найтрадиційніших *інститутів міжнародного права*, які динамічно розвиваються у т. ч. завдяки новітній практиці ЄС. Водночас відповідальність міжнародних організацій варто розглядати у контексті *права міжнародної відповідальності*;

б) про «допоміжні органи РЄ, створені відповідно до *часткових угод*, зокрема Європейську комісію «За демократію через право»...» йдеться на с. 63 дис., при цьому дисертантка посиляється на *розширену угоду*. Примітно, що 21.02.2002 р.

часткову угоду (partial agreement) як юридичну основу заснування і функціонування зазначеного дорадчого експертного органу РЄ було замінено розширеною угодою (enlarged agreement), що уможливило участь у ній неєвропейських держав, у т. ч. США (2013). Відтак, зазначене формулювання потребує уточнення;

с) посилання на Генеральний Директорат з питань зовнішніх відносин (с. 177, 188 дис.) як структурний підрозділ Європейської Комісії вимагає оновлення, адже з 01.01.2011 р. його було переведено з останньої до структури Європейської служби зовнішньої діяльності як дипломатичної служби ЄС, що має статус функціонально автономного органу, керівництво яким здійснює Верховний представник ЄС із закордонних справ та безпекової політики;

д) дисертаційне дослідження помітно виграло б завдяки посиланням на План дій Ради Європи для України на 2018–2021 рр., затвердженого 21.02.2018 р. Комітетом Міністрів Ради Європи, що нині є стратегічним програмним інструментом співробітництва у пріоритетних сферах.

Водночас висловлені недоліки і зауваження мають характер наукової дискусії, жодним чином не ставлять під сумнів теоретичне і практичне значення дисертаційної роботи, що є завершеним всебічним і комплексним дослідженням, яке вирізняється творчим підходом та науковою новизною.

Загальні висновки про відповідність дисертаційного дослідження встановленим вимогам.

Дисертаційна робота В.Ю. Кузьми виконана на високому теоретичному і методологічному рівні, є самостійною, завершеною, комплексною науковою працею, в якій отримано нові науково-обґрунтовані теоретичні та практичні результати, що в сукупності дозволяють вирішити важливу науково-практичну проблему, пов'язану з еволюцією міжнародно-правових форм співробітництва між РЄ та ЄС. Зміст роботи відповідає паспорту спеціальності 12.00.11 – міжнародне право. Мета і завдання дисертаційного дослідження успішно вирішені, що свідчить про значний обсяг виконаної роботи як у теоретичному, так і практичному аспектах. У публікаціях здобувача та авторефераті відображені основні положення дисертації.

За актуальністю предмету дослідження, його науковим рівнем і практичною цінністю одержаних результатів, дисертаційна робота на тему *«Міжнародно-правові аспекти співробітництва Ради Європи з Європейським Союзом»* відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 зі змінами, а її автор – *Кузьма Вікторія Юріївна* – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право.

Офіційний опонент:

*кандидат юридичних наук, доцент,
докторант відділу міжнародного права
та порівняльного правознавства*

*Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

26.10.2018р.

Л. Г. Фалалєєва

Кушнір П.Р.
26.10.2018